

РОЗДІЛ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 336.221.24

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.15>

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЯК ОДИН З ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Атаманчук Н.І.,
*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу дослідження проблем правотворчості
та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
ORCID: 0000-0002-3893-084X*

Атаманчук Н.І. Фінансове забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні як один з пріоритетів державної політики.

Статтю присвячено вивченню фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні як пріоритетному напрямку державної політики в умовах сучасних викликів та загроз. У статті здійснюється аналіз нормативно-правових актів, а також доктринальних розробок науковців щодо фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні. Автором проаналізовано статистичні дані Державної служби статистики України щодо витрат на наукові дослідження і розробки за видами робіт протягом 2010-2024 років. Досліджено статистичні дані фінансування наукових досліджень та розробок в країнах Європейського Союзу.

Доведено, що сучасний стан фінансування науки в Україні має низку проблемних аспектів, що впливають на розвиток наукових досліджень, конкурентоспроможність країни у світовому науковому просторі. Ключовими проблемними аспектами залишаються: низький обсяг державного фінансування, порівняно із країнами Європейського Союзу, низький рівень фінансового забезпечення науковців, недостатній розвиток грантових та конкурсних механізмів, недостатня взаємодія науки з бізнесом, відсутність довгострокової стратегії фінансування. Автором наголошено на необхідності комплексного реформування фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні через підвищення державного фінансування та поступового наближення до цільового показника 1,7 % ВВП, стимулювання приватних інвестицій, впровадження прозорих грантових механізмів, підтримку молодих вчених стипендіями, надбавками та грантами, інтеграцію в європейський науковий простір через залучення України до міжнародних наукових програм. Наголошено на переосмисленні підходів щодо фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності, а також розробці нової моделі фінансування, що сприятиме зростанню фінансування науки, формуванню сучасного наукового середовища, стимулюванню інноваційної діяльності і підтримці найперспективніших проектів, які зможуть впливати на розвиток економіки й суспільства. Аргументовано, що зміна пріоритетних напрямів фінансування науки в Україні потребує оновлення нормативно-правового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні, його адаптації до права Європейського Союзу.

Ключові слова: державна політика, фінансове забезпечення, державний бюджет, наукова та науково-технічна діяльність, концепція, законодавство, пріоритетні напрямки.

Atamanchuk N.I. Financial support for scientific and scientific-technical activities in Ukraine as one of the priorities of state policy

The article is devoted to the study of financial support for scientific and scientific-technical activities in Ukraine as a priority direction of state policy in the face of modern challenges and threats. The article analyzes regulatory legal acts, as well as doctrinal developments of scientists on financial support for scientific and scientific-technical activities in Ukraine. The author analyzed statistical data of the State Statistics Service of Ukraine on expenditures for scientific research and development by type of work during 2010-2024. Statistical data on financing of scientific research and development in the countries of the European Union were studied.

It is proved that the current state of financing of science in Ukraine has a number of problematic aspects that affect the development of scientific research, the competitiveness of the country in the global scientific space. The key problematic aspects remain: low volume of state funding, compared to the countries of the European Union, low level of financial support for scientists, insufficient development of grant and competition mechanisms, insufficient interaction of science with business, lack of a long-term financing strategy. The author emphasizes the need for a comprehensive reform of financial support for scientific and scientific-technical activities in Ukraine by increasing state funding and gradually approaching the target of 1.7 % of GDP, stimulating private investment, introducing transparent grant mechanisms, supporting young scientists with scholarships, grants and grants, and integrating into the European scientific space through Ukraine's participation in international scientific programs. The emphasis was placed on rethinking approaches to financial support for scientific and scientific and technical activities, as well as developing a new financing model that will contribute to the growth of science funding, the formation of a modern scientific environment, the stimulation of innovative activities, and the support of the most promising projects that can influence the development of the economy and society. It is argued that changing the priority areas of science financing in Ukraine requires updating the regulatory and legal support for scientific and scientific-technical activities in Ukraine, adapting it to the law of the European Union.

Key words: state policy, financial support, state budget, scientific and scientific-technical activities, concept, legislation, priority areas.

Постановка проблеми. Стаття 54 Конституції України декларує, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [1]. Серед основних цілей та напрямів державної політики у даній сфері Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначено державне фінансування та матеріальне забезпечення фундаментальних та прикладних досліджень [2, ст. 45].

Водночас, фінансування науково-технічної діяльності в Україні, на думку Т. Яшук, є ключовою проблемою державної політики, від успішного вирішення якої залежить існування наукової галузі, ефективність наукової діяльності та, в кінцевому підсумку, збереження і розвиток науково-технічного потенціалу [3, с. 108]. К. Сіренко також зауважує, що сучасна наука переживає не найкращі часи, оскільки відчуває недостатність фінансування [4, с. 97]. Науковці зазначають, що «недостатність фінансового забезпечення наукової діяльності породжує низький економічний ефект від наукових досліджень при наявному значному науково-технічному потенціалі країни [5, с. 37].

Саме тому, належне фінансове та нормативно-правове забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні має вирішальне значення для сталого розвитку національної економіки. Переосмислення та оновлення теоретичних і практичних підходів до фінансування наукової та науково-технічної діяльності актуалізуються сучасними викликами та загрозами зумовленими повномасштабною військовою агресією рф. Потреба у відновленні національної економіки актуалізують роль і значення наукових досліджень, підвищують їх значущість не лише у науково-технічному прогресі та інноваціях, а й посиленні обороноздатності держави, формулюванні національних стратегій розвитку, тощо. Саме тому, метою даного дослідження є аналіз нормативно-правових актів, а також доктринальних розробок науковців щодо фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про актуальність та важливість питань фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні. Серед науковців, що досліджували проблемні аспекти фінансування науки та шляхів їх вирішення є: Т. Яшук;

К. Сіренко; Т. Писаренко, Т. Куранда, О. Кочеткова; І. Подрез-Ряполова; В. Коба, І Тарновська, В. Власова; Т. Лебеда; Г. Пурій; О. Ляшенко та ін. Водночас, сучасні виклики зумовлюють потребу перегляду підходів до фінансування наукової та науково-технічної діяльності в Україні, глибокого аналізу проблемних аспектів, пошуку шляхів їх врегулювання, а також вивчення досвіду розвинених країн у цьому питанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні, згідно ст. 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2], здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів установ, організацій та підприємств, вітчизняних та іноземних замовників робіт, грантів, інших джерел, не заборонених законом. Одним із основних інструментів реалізації державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування, яке здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, обсяг яких щорічно визначається у законі України про Державний бюджет України окремим рядком у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України (далі – ВВП). Водночас, як зазначає Т. Ящук, на сьогодні однією з найважливіших проблем у сфері розвитку науки є недофінансування наукових та науково-технічних розробок і неефективний розподіл наявних фінансових ресурсів [3, с. 111].

Здійснюючи аналіз статистичних даних Державної служби статистики України щодо витрат на наукові дослідження і розробки за видами робіт протягом 2010-2024 років, можна дійти висновку, що частка фінансування науки у ВВП країни залишається дуже низькою, не відповідає встановленому законом розміру і значно поступається середнім європейським показникам.

Таблиця 1

Витрати на наукові дослідження і розробки за видами робіт за 2010-2024 роки

Роки	Витрати на наукові дослідження і розробки – усього, тис.грн/	фундаментальні наукові дослідження, у % до загального обсягу витрат	прикладні наукові дослідження, у % до загального обсягу витрат	науково-технічні (експериментальні) розробки, у % до загального обсягу витрат	Частка витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП, %
2010	8107057,4	26,8	19,6	53,6	0,75
2011	8513429,4	25,9	21,3	52,8	0,65
2012	9419941,6	27,8	21,5	50,7	0,67
2013	10248537,8	26,3	20,1	53,6	0,70
2014	9487512,7	25,9	19,8	54,3	0,60
2015	11003599,4	22,4	17,8	59,8	0,55
2016	11530697,5	19,3	22,2	58,5	0,48
2017	13379292,4	21,9	23,6	54,5	0,45
2018	16773724,5	22,4	21,3	56,3	0,47
2019	17254629,7	21,7	21,1	57,2	0,43
2020	17022419,3	25,0	23,3	51,7	0,41
2021	20973775,2	24,6	23,0	52,4	0,38
2022	17117836,2	23,8	28,2	48,0	0,33
2023	21348062,6	20,7	29,7	49,6	0,32
2024	28328170,6	20,6	31,8	47,6	0,37

Побудовано автором за даними Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [6].

Варто зазначити, що в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) фінансування науки в є однією з пріоритетних сфер державної політики і спрямоване на підвищення інноваційної конкурентоспроможності, технологічного суверенітету та наукового лідерства. Зокрема, у 2023 році ЄС витратив 381,4 млрд євро на наукові дослідження та розробки, що на 6,7 % більше, ніж у попередньому році (357,4 млрд євро) та на 57,9 % більше, ніж у 2013 році (241,5 млрд євро).

Частка витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП залишилася стабільною порівняно з 2022 роком (2,2 %), у період з 2013 по 2023 рік збільшилась на 0,1 %, у період з 2013 по 2023 рік зросла у 19 країнах ЄС, при цьому найбільше зростання зафіксовано у Бельгії (1,0), Польщі (0,7) та Греції (0,7) [7].

За даними Євростату, статистика фінансування науки за окремими країнами ЄС за 2023 рік становить: Швеція 3,57 %, Бельгія 3,32 %, Австрія 3,29 %, Німеччина 3,11%, Фінляндія 3,09%, Данія 2,99 %, Франція 2,19 %, Словенія 2,13 %, Нідерланди 2,08 %, Естонія 1,84 %, Чехія 1,83 %, Португалія 1,69 %, Польща 1,56 %, Греція 1,49 %, Іспанія 1,49 %, Хорватія 1,39 %, Угорщина 1,39 %, Італія 1,31 %, Литва 1,05 %, Словаччина 1,04 %, Люксембург 1,03 %, Латвія 0,83 %, Болгарія 0,79 %, Кіпр 0,68 %, Мальта 0,61 %, Румунія 0,52 % [8].

Зауважимо, що євроінтеграційні процеси, що відбуваються в нашій державі визначають стратегічний вектор розвитку науки в Україні, який окреслює основні напрями державної політики та виділяє такі пріоритети як: розвиток дослідницької інфраструктури, підтримка науковців та зміцнення кадрового потенціалу у сфері науки, активне залучення української науки до Європейського дослідницького простору, розширення системи фінансування, орієнтація досліджень на вирішення глобальних наукових викликів і наукомістких завдань оборони. Зокрема, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода) [9] Розділом V «Економічне та галузеве співробітництво», а саме — Главою 9 «Співробітництво у сфері науки та технологій» (статті 374–377) визначає основну мету співробітництва як інтеграцію України в Європейський дослідницький простір (ERA), можливість участі України в Рамкових програмах ЄС таких як Horizon Europe, Euratom, обов'язок сприяти обміну інформацією, мобільності науковців і спільним дослідженням, а також подальші напрями пріоритетного партнерства у сфері енергетики, біотехнологій, охорони здоров'я, довкілля, транспорту, космосу. Варто зазначити, що Україна у 2022 році стала асоційованим членом Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програми досліджень і навчання Євратом 2021–2025, із відповідною допоміжною інфраструктурою, що забезпечує українським учасникам, включно з молодими науковцями та новаторами, доступ до більшості конкурсних відборів цих програм [10].

Євроінтеграційний шлях нашої держави зумовлює чимало завдань, пов'язаних із виконанням зобов'язань України дотримуватися *acquis* ЄС, а також усіх відповідних європейських та міжнародних стандартів і практик у сфері науки, досліджень та інновацій. Це зумовлює потребу як оновлення чинного законодавства України, так і розробку нових законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України № 28 від 14 січня 2025 року [11], встановлено порядок розподілу коштів для підтримки пріоритетних наукових напрямів, а також науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів та наукових установ. Окрім того, 30 липня 2025 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 925 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 14 січня 2025 р. № 28» [12], якою було визначено порядок розподілу коштів базового фінансування основної діяльності державних наукових установ у 2025 році. Впровадження нової моделі базового фінансування української науки – *performance-based research funding*, яка враховує результати наукової діяльності та висновки державної атестації установ дає змогу додаткової підтримки інституцій, що демонструють високу ефективність наукової діяльності, розвивати дослідницьку інфраструктуру, стимулювати інноваційність, орієнтацію на передові результати, відкриття й успішні прикладні впровадження.

Зауважимо, що 7 липня 2025 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1007 та від 27 грудня 2019 р. № 1170», що передбачає зміни до Порядку використання коштів Національного фонду досліджень України та Порядку конкурсного відбору і фінансування проектів Національним фондом досліджень України [13].

Поділяємо думку І. Подрез-Ряполової про потребу комплексної стратегії, що включає в себе як державну підтримку науки і інновацій, так і активну участь приватного сектора у створенні сприятливого середовища для наукових досліджень і розвитку технологій [14, с. 77].

Також слушним є пропозиції науковців щодо необхідності у післявоєнний період суттєвого збільшення фінансування національного фонду досліджень, наукових грантів, наукових досліджень і науково-технічних експериментальних досліджень у 2-3 рази з 0,17 % частки витрат на

науку у ВВП до 0,3-0,5 ВВП. У подальшому, враховуючи підйом економіки країни, довести цей показник до рівня 2-3 % ВВП, орієнтуючись на встановлену частку витрат на науку в провідних країнах ЄС з огляду на євроінтеграційний вектор розвитку України [15, с. 38].

Аналізуючи стан фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні, Т. Лебеда вважає, що важливим кроком до фінансового забезпечення наукових досліджень в Україні є залучення та стимулювання бізнес-сектору в інноваційний процес [16, с. 6].

Зауважимо, що Міністерство освіти і науки України спільно з Міністерством цифрової трансформації України розробляють новий правовий режим Science City, який має на меті трансформувати наукові парки в сучасні інноваційні центри задля об'єднання науки, освіти та бізнесу [17]. Окрім того, з метою подальшого стимулювання, посилення співпраці науки і бізнесу та реформування системи фінансування досліджень та інновацій у 2026–2027 роках планується модернізація цифрової платформи Science and Business, що орієнтована на розвиток наукоємних інновацій із потенціалом комерціалізації [18].

Важливим кроком під час Конференції з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference 2025), яка проходила у Римі 10-11 липня 2025 року, стало створення Міжнародної коаліції з підтримки науки, досліджень та інновацій в Україні, метою якої є: реагування на нагальні потреби та довгострокові виклики науково-інноваційної системи України, сприяння реконструкції та модернізації дослідницької інфраструктури, підтримка українських вчених [19].

Поділяємо думку Г. Пурій про те, що стратегічним завданням для України має бути розвиток науки, здатної проводити проривні фундаментальні та прикладні дослідження за актуальними для світової економіки та пріоритетними для України напрямками. Наукові структури повинні гнучко реагувати на нові світові тенденції і потреби національної економіки та суспільства, забезпечувати тісну взаємодію між сферою фундаментальних, прикладних досліджень і сектором вищої освіти, а також ефективно здійснювати комерціалізацію наукових розробок. Незадовільний стан фінансового забезпечення наукової сфери в Україні вимагає, перш за все, негайного пошуку альтернативних джерел її недержавного фінансування; створення дієвого механізму державного гарантування повернення кредитів, взятих на інноваційну діяльність; розробки сприятливих організаційно-правових, податкових, кредитних та інших умов для інтенсифікації процесів інвестування у сфері освітньої діяльності, яка виступає основним фундаментом сталого розвитку держави [20, с. 246].

Висновки. Сучасний стан фінансування науки в Україні має низку проблемних аспектів, які впливають і на розвиток наукових досліджень, конкурентоспроможність країни у світовому науковому просторі. Це зумовлює необхідність комплексного реформування фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні через підвищення державного фінансування та поступового наближення до цільового показника 1,7 % ВВП, закріпленого в ст. 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», стимулювання приватних інвестицій, впровадження прозорих грантових механізмів, розширення діяльності Національного фонду досліджень України, підтримку молодих вчених стипендіями, надбавками та грантами, інтеграцію в європейський науковий простір через залучення України до міжнародних наукових програм.

Переосмислення підходів щодо фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності, а також розробка нової моделі фінансування сприятиме зростанню фінансування науки, формуванню сучасного наукового середовища, стимулюванню інноваційної діяльності і підтримки найперспективніших проектів, які зможуть впливати на розвиток економіки й суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4343>.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
3. Яшук Т. А. Стан фінансового забезпечення наукових та науково-технічних робіт в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 28-1. С. 108–112.
4. Сіренко К.Ю. Фінансування наукової та науково-технічної діяльності як ефективний важіль підвищення конкурентоспроможності країни: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Випуск 5(10). С. 97–102.

5. Писаренко Т.В., Куранда Т.К., Кочеткова О.П. Фінансове забезпечення та результати наукової діяльності в Україні за підсумками моніторингу. *Наука, технології, інновації*. 2018. № 4 (8). С. 36–46.
6. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. EU spent €381.4 billion on R&D in 2023. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241211-2>.
8. What EU country spent the highest amount on research and development in 2023? URL: <https://europe-data.com/what-eu-country-spent-the-highest-amount-on-research-and-development-in-2023>.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року, ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
10. Ukraine's association agreement to Horizon Europe and Euratom Research and Training Programmes enters into force. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/ukraines-association-agreement-horizon-europe-and-euratom-research-and-training-programmes-enters-2022-06-09_en.
11. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, наукової і науково-технічної діяльності закладів вищої освіти та наукових установ; постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2025 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2025-%D0%BF#n25>.
12. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 14 січня 2025 р. № 28: постанова Кабінету Міністрів України від 30 липня 2025 р. № 925. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/925-2025-%D0%BF#Text>.
13. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1007 і від 27 грудня 2019 р. № 1170: постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2025 р. № 803. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/803-2025-%D0%BF#Text>.
14. Подрез-Ряполова І. Актуальні питання забезпечення спрямування наукової діяльності на інноваційний результат. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку*: збірник матеріалів XIII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича / за ред. Н.В. Павлик. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2024. С. 77–80.
15. Коба В.Г., Тарновська І.В., Власова В.П. Фінансове забезпечення наукових досліджень в Україні: сучасний стан та шляхи покращення. *Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління»*. 2022. Вип. 52. С. 33–40.
16. Лебеда Т.Б. Стан фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні: статистичний розріз. *Проблеми науки*. 2012. № 12. С. 2–6.
17. Science City: нові можливості для бізнесу, науки та інновацій. URL: <https://mon.gov.ua/news/science-city-novi-mozhlyvosti-dlia-biznesu-nauky-ta-innovatsii>.
18. Стартує акселераційна програма для наукоємних стартапів Science & Business Acceleration Program 2025 від МОН і USF. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/startue-akseleratsiyna-programa-dlya-naukoemnikh-startapiv-science-business-acceleration-program-2025-vid-mon-i-usf>.
19. Міжнародна коаліція з підтримки науки, досліджень та інновацій в Україні. URL: <https://ms.nauka.gov.ua/news/novini-portalu/mizhnarodna-koaliciya-z-pidtrimki-nauki-doslidzhen-ta-innovacij-v-ukrayini>.
20. Пурій Г.М. Фінансування наукової діяльності як необхідна умова соціально-економічного розвитку держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2014. Випуск 5. Частина 3. С. 243–246.